

לא נכון לעכשיו

אליך, עליך, ממך: שירת נשים בישראל

הקשיבה, הקשב לו לקול הפורץ: אליך, עליך, ממך — עד הפז...

רחל

דומה שבשירי ישראל של 1987 הכל עוסקים באמנות. מי שאינו עושה סרטים — ולכמה מאיתנו ניתן לעשות סרטים? — משחק בתיאטרון או יוצא בהצגות יחיד; ומי שאינו משחק — מצייר, מפסל או מכייר; ומי שאינו מצייר, מפסל או מכייר ועושה תכשיטים — כותב או כותבת.

לרוב — שירה. אבל גם הגיגים, סיפורים קטנים, רשמים ורשימות, פימונים ורישומי מסע, סאטירות, פארודיות, דיברי חידוד ושגיאה, סיפורת לבני הנעורים. ים גדול של מילים שלחפיו השתקע לו צבא גדול של מתוככים: מו"לים קייקוניים עם הוצאות ספרים מיסחריות או כאלה הנחשבות הוצאות יוקרה (התחומים בין אלה לאלה ניטשטשו מאוד בשנים האחרונות), גרפיקאים, מאיירים ומעצרים, סדרים ומיסדרות, מגיהים ונקדים ועורכי סיגנון, פירסומאים ומעצבי עטיפות, ואחרון: עורכי מוספים סיפוריים ועיתונאים לענייני סיפורת וקרייני סיפורת ורצונותיה הבאים אל המוגמה, אם כדי לברך עליו ואם כדי לנסות, לגמור" אותו בפועל. לא ברקתי, אבל הרושם הוא שתחומה של השירה הליינית, שירת היחיד, הוא התחום הסיפורתי שבו רבה במיוחד ההשתתפות הנשית. הנה בחרתי, כמעט באקראי, 10 סיפריי שירה מבין העשרות הרבות שהגיעו לשולחני מאז קיבלתי על עצמי את ערכת דף חדש זה, וקראתי בהם פעם ופעמיים.

הספרים — כאן כבר מתחיל המכנה המשותף — רובם בכריכה קלה, כעטיפה מודפסת בשחור על גבי לבן או בשני צבעים, כדי לחסוך בהוצאות. בין ההוצאות בולט מיספרן של אלה שהן "הוצאות להשכרה" מובהקות, מה שנקרא באנגלית Vanity Press. או הוצאות המתמחות בפירסום ספירישירה תמורת תשלום חלקי או מלא (כך למשל עקד וכל גרורותיו: מרתן 29 וכו', וכן בוסטן, נוצה וקסט, בית היצירה ועוד ועוד) ופה ושם גם הוצאות כסימן קריאה ועכשיו, המשררות — אם להסתמך על המידע המופיע לפרקים על גבי עטיפת הספר או בגיליון מודפס נלווה אליו — גילן בין ראשת שנות העשרים ומחצית השלושים, אך יש גם מבוגרות יותר. לעומת סיפורים של משוררים מתחילים ממין זכר, כאן כוללת אריות המוצר גם את דמות דיוקנו של בעליו. הללו מראות לנו צדודית (פרופיל) מצולמת שבה הראש נתמך קלות על ידי אצבעות ההגות הידועות, ואחרות מגלות גם טפח של גינס, מגי המשררת בימינו. במקום שהגוף הכללי מצודר ריו, לדעת הנוגעים בדבר, מראים לנו גם מראה של גוף שכותבות אחרות סבורות אולי שאין לו מקום בסיפריי שירה. צנועות מסתפקות בפסל ונוס או בציור מופשט. אשה מופשטת ממש עוד לא זכינו למצוא על גבי עטיפת ספר שירים.

שטן ומלאך

אין זה מתמיה שמיספר הנערות/נשים הכותבות רב ממיספר הנערים/הגברים. שירה, וכעיקר שירה לירית, נתפסת — יש שיאמרו: בטעות — כביטוי מילולי ישיר של רגשות ורגושים. ורגשות ורגושים שייכים, כידוע, לת" חומה של מה שהכרה הגשלת בידי מנטאליות גברית ודמיונים גבריים כחברתנו מותרת בידי מי שבבער כונה בעגה עיתונאית כשם "המין החלש".

מעניין שרוב הכותבות מודעות היטב לאותה תדמית של חולשה נשית נרגשת, כלומר, חולשה שכוחה בריגושיותה. אפילו שמות הספרים יש בהם משום ערות: דמעת הצועני תסביך אמא, צלילים ממעמקי הנפש, לפני המוסיקה, חותם על הניגון, חול שתקני, אבל מכל המהלך בערפל, ואפילו לפעמים שטן, לפעמים מלאך. צרף את כל אלה וקיבלת שם-עצם קיבוצי מוכר לפחות מאז ימות הרומנטיקה; סטראטיפ שיר הגבר — הבה נאמר זאת גלויות — ניכרת בעיצובו לא פחות ואולי אף יותר מיד האשה.

האשה היא מלאך ושטן בגוף אחד, חציה פלורנס נייטינגל (הנוכרת כאן כשירים) וחציה קתרינה דה מריצ'י, קרשה וקדושה, אם ואחות המתייסרת בייסורי לידה ואמהות, צער גידול בנים, אלמנות, שכול; אבל גם כתולדת-עד נפעמת ונרגשת למישמע צלילי העולם וצבעיו, מיתרי הכינור הצועני, דימעת הצועני היא מודהה עם "העצב המפיק את שירת הציפורים" (מאה בז'רנו) כדרך שהיא מודהה עם, שיברה של הכלבה" המתבטא בכך שגם לה, מחליפים עד היום בקלות את הנות" (נילי מילוא). שהרי זו כוו סובלות מתסמונת No Name (ליאורה יפה).

בייחוד אפיינים שני שמות ספרים המקפלים את כל "הסיפור" כולו — רומאך בהמשכים, שראשיתו, בשירה העברית, בשירי רחל (לא רחל מופרזג), והמשכו בשירת הצעירות הכותבות היום. גם חול שתקני וגם שח הקול אני נוצרים עדיין את זכר שירה הנורא של רחל, אשה, משנת 1929:

מלמטה למעלה...

במבט מסור ועגום

של עבר, של כלב נבון.

וכסף סתום

לנשק את יד הארון...

מכאן כבר יובן כי רובם של השירים, אפשר לומר: רובם המכריע, עוסק ברברים שבינו לכינה, בין הו א מופשט, מוכלל, "אידיאלי", לבין הו א מוכללת לא פחות. הו א לא כהכרח סימפאטי. ארבה, לעיתים קרובות הוא היפוכה הגמור של דמות אהודה או אהובה. כך, יש והוא "מרוכב", מתחיל כמו אפס



דבש ניב: תסביך אמא

להיות, דבריו נשמעים "זהים מדי למה ששמעתי מכל האחרים". כאשר הוא רוחה ממש: גם אם (הוא) מסיח/ווא מתנהג כאילו) יסימן (גופו) מריח" (מריף ריח).

וכך, אם לא ידעתם זאת, קוראים יקרים ממין זכר, רעו לכם כי ה"מהויות" שלכם מצטיירות בעיני הכותבות שלנו כ"שותקות ומושקות ומצונזרות", שאתם חסרי דימיון, אין לכם מושג במנטאליות הנשית או בהומור הנשית; שהגבר הוא פחדן, נבר, בעל "היגיון גיאומטרי" והוא זה שאחראי על המעצורים". ובכל זאת ולמרות הכל — בני מזל שכמותכם — עדיין אתם מסמלים את הסמכות, האונות והכוח, העוז והתיפארת; עדיין אתם האב, האלוהים, המלאך של יונה וולך, המלך ושריחצבאות של רליה רביקוביץ המוקרמת, הארוסיאוס של מאיה בז'רנו והקיסר בעל השרביט של אורה עתריה ושל חלק ניכר מן המשררות שבסיפריהן אנו עוסקים כאן.

ועד כדי כך כוחכם גדול, בתחומה של המיתולוגיה המועלית כאן, שלפעמים נרמה למשררות שלנו, בריגעי חולשת-הרעת, כי בדומה לציפורים, אפילו מתת השירה הוענקה בעולמנו רק לזכרים, שעה שיעודן של הנקבות הוא רק להטיל ביצים. ורא בעניין זה בשירה של מאיה בז'רנו מתוך סיפרה האחרון: "יעוד השירה לזכר הוקדש ולא לנקבה, היא מקשיבה / הוא

שר בלי להטיל ביצה / עשר שעות באביב.../ שירה ירוקה ואיראלית." אבל ייתכן שהכוונה כאן באמת רק לציפורים. במילים אחרות: לפנינו סטראטיפ מארץ הסטראטיפים. ואולי — הגבר הישראלי המצוי בעולמה המיתולוגי של האשה הישראלית המצויה.

לא רוויה ולא רצויה

אבל מה שמעניין יותר, הרבה יותר: עד כמה היא עצמה, הפרסונה הנשית שבשירים אלה, סטראטיפית אף היא. כך, היא האשה רואה את עצמה כ"אשה בחר, מתפה", אשה מבקשת מחסה בין כותלי בית, "בית עני", "בית משונה", "בית שותק" המעניק, כמעט ביטחון" (ולדה), או בין כותלי חדר דירה פשוט (הכצלת חבשוש). ישראלית ילידת הארץ, בדרך כלל, היא יודעת מה עושה לילדה לגדול בצל מילחמה" (רבש ניב) אבל אינה אוהבת (וגם אינה מרבה) לדבר על כך. בפאטאליות אמיתי היא יודעת שבעולמנו המתחלה מפחיתים בערך נשים" (יונה וולך), כמו שהיא ערה לגורל שהועידה לה החברה הגברית — גורל שאותו "מוכרים" לה כמסווה דיבורים על "טבע האשה" — להפוך מילדה לנערה,



מנערה לרעיה ועקרת-בית, מעקרת-בית לאם ומאם לסבתא. ננאיביות שובת-לב מרווחת ידירה רויאל:

ומה אספר לכם היום,

גדלתי ונעשיתי

לאשה ולאם,

וחשבתי עד פאן תם ונשלם.

אך זה עדין לא די

את הילדים צריך ללמד ולחמו

ולהיות סבתא נאם.

אף כי מי כאשר מודע לקשי הדרך ולייסוריה, במילותיה של משררת אחרת, רבש ניב:

אמא:

זה כל כך פואב לגדל

להבין.

ללמד,

לתת,

להפגע.

להיות אמא...

מעניין: לאב אין, בהקשר זה, שום זכר או תפקיד. במקומו מופיע רק, "סופר אגו שולח מצוות" (ליאורה יפה) לאשה שאינה רוויה עוד ואינה רצויה" (נעמה לביארי). כמו אצל הציפורים (2), גם כאן רק האם היא זאת המאמנת את כנפיה הרפות של בתה. ("כנפיה עדין פלוגמה, / אם ואחות אמנה" — ליאורה יפה).

הנערה הצעירה" — כותבת סימון דה בובואר כסיפרה המין השני — בין אם הוא שאפתני, נטול מחשבה, או היישן, ניבט אל עתיד פתוח: הוא יהיה לימאי או מהגדרס, הוא יישאר בחוזה (אצולנו: רביבוק, במשעב — נ"ז) או יילך אל העיר, הוא יראה את העולם, הוא יתעשר; הוא חש עצמו חופשי בעומרו מול עתיד שבו ממתין לו הבלתי-צפוי. הנערה הצעירה תהיה רעיה, אם סבתא; היא תרא לצורכי הבית כשם שעשתה זאת אמא, היא תעניק לילדיה אותו טיפול מסור שהיא עצמה קיבלה בילדותה — היא רק בת

שתיס-עשרה אבל סיפור חייה כבר כתוב על פני השמים."

מקושמת כמטאדור

אם לשפוט על פי השירים שלפנינו, משלימה הנערה/האשה הישראלית עם גורלה הכפוי. היא מקבלת, שלהיות אשה פירושו להיות נחשקת, נאהבת, סבילה, פגיעה, נפגעת, זרה מעשיה לרוח, צייתנית, מטפחת את תרעומותיה בליבה פנימה או נותנת להן תפוח ששירים, גאה בכוח הסכל שלה, ככוחה לשתוק. הדמות הנשית הפונה אלינו כאן, בשורות קצרות ומנוקרות, יודעת שהנערה/האשה — בלשונה של סימון דה בובואר — לא זו בלבד שהיא נדרשת לקשט את עצמה, להכין את עצמה, אלא שהיא גם נתבעת לדכא את הספונטאניות שלה ולהחליף אותה בכוננייהן, במידות נאות ובקסם קנוי בעידודם של המבוגרים. השאלה היא רק — הציטוט הוא משל מאיה בז'רנו — "לעשות את המחווה כך או אחרת כך או/ולותר על הרושם". לרוב היא גם יודעת יפה, שגם אם תקשט עצמה כמטאדור זה של המינגוויי אביר הגבריות (בסיפרו זרח השמש), תצא בסופו של דבר בלא כלום. ליאורה יפה:

ותורח השמש,

ואת כמטאדור מקשטת,

מחיר שתיקה לובשת.

זכית,

אך בלא כלום יצאת.

שהרי היא האשה "סיופוס לא אריסטו", תיסכול ללא צינור שיווק... של תכונות שלמדתי לסבול בגלל אהבה" (ליאורה יפה).

דומה שבעייתן העיקרית של הנשים שבכאן היא בעיה של זהות. כנשמה חסרת גוף מסתובבת בבית" (יונה וולך) הן שואלות עצמן "היכן אני מי אני?" (תיקוה אסלן); נשיותן ה"מרצדת במעגלים קונצנטריים" על "בהונות אירודאות" (ליאורה יפה), שואלת את עצמה, אולי עדיף "לחזור בי מעמדותיי הנוקשות" (נעמה לביארי), וסופן שהן "רובצות למרגלותיך (הגבר) בטימטום ירוק" (יפה).

כאילו היו להן, עמדות נוקשות" מלכתחילה; ארבה, כל ראייתן את עצמן היא כראות דבר זורם, או מוטב: ניגרי; לעיתים בלי סכרים ומעצורים אבל בוודאי לא חופשי; "חלילה יפהיה" ש"חסרה צורה מנחה" (בז'רנו), היא נידונה לזרימה "אמורפית" (ליאורה יפה), לא מוגדרת ולא "נתפסת בחושי בניתי" (ב ח ו ש י הבינה), שכמותה כזרימה בערפל. וראה, בהקשר זה, את "עכשיו אני וערפל אחד" של נעמה לביארי, את "כל הזמן ערפל" והפרטונה הנשית שהיא "ערפל בתכנית" של יונה וולך, את "ערפל הסיום במסך" של מאיה בז'רנו ואת שם סיפרה של נילי מילוא, "אבל מכל המהלך בערפל".

אפיקומן מתוק

זונת ליליפוטים

רק לעיתים רחוקות מאוד מבטאת הגיבורה לאיגיבורה שלנו — כיונה וולך בשירה המאחרים — רוח מרד, וגם או מיכתב המרד וגם מתנהג בדויה בזירה הנקבעת לו עליידי הגברים (ראה גם סימון דה בובואר). כך קוראת מאיה בז'רנו, כאחד משיריה המוקדמים, לנשים "להילחם בתרמיתיה של קוסמטיקה הבאה להסתיר את עיפותיה של האשה (מבלי לקרוא תיגר על המצב המוליד עיפות זה), כמו שהאופנאים (אף הם גברים ברובם המכריע) המליצו לפני שנים לארבות על "המראה הרטוב" של האשה כמו היתה כלי בידי היוצר שלהם: ברצותם הם "מייבשים" אותה וברצותם, "מרטיבים" בליגה פשוט אני נראית עיפה, זה כיסוי נהדר לפנים ולגוף, נשים! הלנה רובינשטיין מרמה אתכן; המראת היגע מרגיע, (להקלת הקריאה ביטלתי כאן את חציות המילים שבמקור — נ"ז).

בגאות כה יצרייהמרד מחליטה אשה אחרת, שהיא תלך בן (בן זכר, אלא מה) אבל חסתפק בכך שתשלח לו החילות, בדרך זו היא מתכוונת "לשמור אמונים לעצמה". חמוטל ברוזאב:

אני אלד בן זכר, ולא אקרא לו בלום.

אוכל להסתפק בעברה שיקלתי לו (שימו לב לניסוח: — נ"ז)

אני אשלח תבילות בראר מדי שבוע, מדי יום,

הוא לא יפתח אותן. איך ידע.

ואחר-כך אשמר אמונים לעצמי, עכשו אתה יכל ללכת.